

7. Скакун О.Ф. Теорія держави та права (Енциклопедичний курс): Підруч. – Х., 2006.
8. Шершеневич Г.Ф. Общая теория права. – М., 1912.
9. Левченкова Е.А. Правовая политика государства и ее приоритеты в сфере правоохранительной деятельности органов внутренних дел (Теоретико-правовой аспект): Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – СПб., 2004.
10. Коробова А.П. Правовая политика: понятие, формы реализации, приоритеты в современной России: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – Самара, 2000.
11. Муромцев Г.И. Правовая политика: специфика понятия и ее преломление в постсоветской России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.centrlaw.ru/publikacii/Muromtsev1/index.html>.
12. Муромцев С.А. Определение и основное разделение права. – М., 1879.
13. Петражицкий Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. – Том 1. – СПб., 1909. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.allpravo.ru/library/doc108p/instrum4914/>.
14. Шершеневич Г.Ф. Революция и гражданское уложение. – СПб., 1906.
15. Аристотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. – К., 2000.
16. Вебер М. Избранные произведения. – М., 1990.
17. Політика [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://uk.wikipedia.org/wiki/Політика#cite_note-1.
18. Тихомиров Ю.А. Право национальное, международное, сравнительное // Государство и право. – 1999. – № 8. – С. 5-11.
19. Машков А. Проблемы теорії держави та права. Основи: Курс лекцій. – К., 2008.
20. Берман Г.Д. Западная традиция права. – М., 1998.
21. Пікуля Т.О. Механізм держави (ретроспективний огляд та сучасні наукові тенденції визначення) // Право і суспільство. – № 2. – 2010. – С. 9-15.

Надійшла до редакції 04.04.2012

ЛОГВИНЕНКО Б.О., кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 342.7:1:294

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМИ МУСУЛЬМАНСЬКОГО ПРАВА

Здійснено загальну характеристику системи мусульманського права та визначено її головну особливість, що полягає у тісному поєднанні релігійних та юридичних основ.

Ключові слова: право; система права; мусульманське право; шариат; фіхх.

Дана общая характеристика системы мусульманского права и определена её главная особенность, которая заключается в тесном сочетании религиозных и правовых основ.

Ключевые слова: право; система права; мусульманское право; шариат; фикх.

The article presents the general characteristics of the system of Islamic law and defined its main feature, which is in close conjunction of religious and legal frameworks.

Keywords: law; system of law; Islamic law; sharia; fiqh.

Починаючи з виникнення перших пам'яток про державу і право та впродовж подальшої історії людства у світі було складено безліч національних правових систем (правових сімей; систем права). Залежно від географічного розташування, національних традицій, особливостей менталітету, релігії та багатьох інших факторів у кожній державі було сформовано власну систему права. Кожна з таких систем має комплекс притаманних лише їй рис та характеристик, що дозволяють вирізнити її з-поміж інших.

Разом з тим однією з важливих тенденцій розвитку права сьогодні є широка міжнародна інтеграція, що знаходить свій прояв в уніфікації законодавства, взаємному поглинанні культур різних народів, спрощенні кордонів та переміщенні фізичних осіб між державами.

В Україні спостерігаються аналогічні процеси, що відображають послідовний курс на європейську інтеграцію та торкаються практично всіх сфер суспільного життя. В контексті таких змін невід'ємного значення набуває належне забезпечення органами публічної адміністрації прав та свобод людини і громадянина в Україні. Високий рівень такого забезпечення безпосередньо залежить від здатності суб'єктів владних повноважень враховувати інтереси всіх етнічних груп, які репрезентують населення нашої держави.

Зокрема, у формуванні сучасного правового масиву, розвитку теорії права та його практичного застосування поглибленої уваги заслуговує вивчення саме мусульманського права. Це зумовлено значною чисельністю мусульман у світі та в Україні. Так, у Європі кількість мусульман перевищує 38 млн, що становить близько 5 % від чисельності всього європейського населення. Із 4,6 млн мусульман, що проживають в Америці, більше половини знаходяться у США. Проте вони становлять лише 0,8 % від загальної чисельності американського населення. У Російській Федерації проживають 16 млн послідовників ісламу. Кількість мусульман в Україні за різними оцінками коливається від 1,2 до 2 млн чоловік, що становить близько 4 % населення країни, у тому числі у Криму – 12 %. Як вважають у Національному інституті стратегічних досліджень, найближчим часом Україна ввійде у п'ятірку європейських країн з найбільшою питомою вагою мусульман у складі свого населення [1].

Іслам в Україні є невід'ємною складовою релігійного життя суспільства і однією з релігій, що найдинамічніше розвиваються. Він виявляється у формі національно-релігійної самоідентифікації етнічно мусульманської частини населення та виступає каналом впливу інших ісламських держав [2, с. 237].

Мусульманське право є особливою правовою системою, яка лишається достатньо відокремленою та самобутньою. З одного боку, мусульманське право є достатньо консервативним (норми Корану і Сунни є незмінними), з іншого – в ряді ісламських держав активно відбувається процес оновлення та кодифікації законодавства. Важливість дослідження мусульманського права в Україні зумовлена тим, що частина вітчизняного населення (здебільшого кримські татари) сповідує іслам. Обізнаність у мусульманській правовій культурі, розуміння основ мусульманського права дозволить запобігти багатьом національним, культурним та релігійним проблемам в Україні та сприятиме налагодженню зв'язків з ісламськими державами.

Відповідно, дослідження мусульманського права в умовах становлення поліетнічного суспільства в Україні, розвитку демократії та толерантності до представників усіх релігійних культур представляє інтерес як для теоретиків у галузі права, так і для вчених-адміністративістів, якими досліджуються проблеми публічного управління.

Метою представленої статті є здійснення загальної характеристики системи мусульманського права.

Загалом, в теорії права прийнято виділяти такі основні типи правових систем (правових сімей; систем права): 1) англо-американський тип; 2) романо-германський тип; 3) змішаний тип (виник на стику перших двох систем); 4) релігійно-традиційний тип.

Особливий інтерес у світлі таких об'єднувальних процесів являє собою дослідження релігійно-традиційного типу правової системи, так як саме йому притаманна найбільша різноманітність великих груп правових систем, поєднаних внутрішньою схожістю:

1) релігійно-общинна – поєднує групи систем мусульманського, індуського, іудейського і християнського права. Характеризується фундаментальним значенням релігійних вчень у поєднанні з тривалим збереженням общинного устрою;

2) далекосхідна (традиційна) – містить групи систем китайського і японського права. Характеризується провідною роллю релігійно-моральних доктрин у соціальному житті народу;

3) звичаєво-общинна – поєднує групи систем здебільшого африканського права. Характеризується сильним впливом звичаїв при збереженні общинних основ життя народу [3, с. 526].

Слід погодитись із думкою про те, що незважаючи на інтенсивний розвиток виробничих відносин, загальноосвітнього рівня, у більшості країн мусульманського світу основою права залишається релігія. В теорії права цих країн поняття правової системи фактично не існує – воно отожднюється з правом, яке визначається постулатами ісламу [4, с. 57].

Мусульманське право є системою норм і найбільш досконалою політико-правовою доктриною у релігійно-общинній групі правових систем. Ця правова система існує у рамках ісламської релігії, яка має державний характер і більш ніж всі інші світові релігії пов'язана з правом. Мусульманське право не є самостійною галуззю чи сферою науки. Його підвалини були закладені ще в VII–X ст. у період становлення і розвитку феодалних відносин в Арабському халіфаті. Воно незмінно виступає як одна із сторін ісламу. Згідно з догмами ісламу, мусульманське право походить від Аллаха, який відкрив це право і довів його до всього суспільства через свого посланця Мухамеда. Особа останнього займає важливе місце як в релігійній доктрині ісламу

в цілому, так і в одній із складових – мусульманському праві [5].

М.В. Лубська слушно зазначає, що головною особливістю мусульманського права є те, що воно впливає з релігійних законів ісламу. Звідси й інша його особливість – необхідність для мусульман, у якій би країні вони не жили, керуватись, послуговуватись мусульманським правом.

Мусульманське право мало глибокий вплив на історію розвитку держав та права цілої низки країн Сходу. Обсяг його дії й дотепер залишається досить широким, що пояснюється тісними зв'язками мусульманського права з ісламом як релігійною системою, що й у наш час формує моральні цінності та світогляд найширших прошарків населення в цих країнах. З усіх світових релігій іслам найбільш близько пов'язаний з державою та правом. Єднальною ланкою тут виступає мусульманське право як ісламська правова ідеологія. Підкреслюючи державний характер ісламу, мусульманське право завжди сприймалося не тільки як система норм, але і як досконала політико-правова доктрина [6, с. 1].

Згаданий фахівець також підкреслює, що перші вчені-юристи були більше служителями релігії, ніж служителями права, зайнятими розробкою ритуальної практики [7, с. 153]. Ця теза черговий раз підкреслює тісний взаємозв'язок права і релігії в ісламі.

Т.О. Чепульченко акцентує увагу на тому, що ісламська концепція права базується, по-перше, на постулатах ісламу як релігії; по-друге, іслам – це система норм, що регулюють спосіб життя мусульманина в усіх його аспектах, у тому числі й правових. У зв'язку із цим в ісламі не проводиться чіткого розмежування між правом, з одного боку, та релігією й мораллю – з іншого [8].

Мусульманське право є однією із самостійних правових систем сучасності, частиною світової правової культури. На даний час не існує жодної ісламської держави, де б не відчувався вплив норм шаріату. Разом з тим у жодній із вказаних держав мусульманське право не є єдиною системою чинних правових норм [9, с. 360].

Саме слово „шаріат” з арабської перекладається як „дорога до водопою”, а в переносному значенні – це самостійна дорога до мети, яку повинні пройти правові істи [10, с. 21].

Проводячи аналіз терміна „шаріат” (мусульманське право; право ісламу), слід мати на увазі те, що іслам – це не лише релігія, це передусім політична, суспільна і релігійна система, яка повністю охоплює життя людини. Однойменні поняття використовуються як в юридичному, так і в релігійному вимірі, розглядаються як складові релігійної чи юридичної системи, або їх вносять до складу обох систем одночасно. Науковці, які досліджують мусульманське право, звертають особливу увагу на дві його взаємозалежні риси: 1) релігійне походження („божественний характер”); 2) тісний (в окремих випадках – нерозривний) зв'язок правових норм із мусульманською теологією, моральними нормами, приписами культури і нормами ісламу взагалі [11, с. 7].

Для мусульман шаріат є „сукупністю обов'язків людей”: і моральною теологією, і етичним кодексом, і джерелом вищих духовних сподівань, і детально розписаною ритуальною схемою, і набором формальних настанов. Його не можна ототожнити з правом в європейському розумінні. Для мусульманина шаріат – це життєвий шлях пророка Мухамеда, відображений у Сунні. Шаріат визначає не тільки норми публічного та приватного права – фікха, а й такі аспекти людського життя, як правила гігієни, норми ввічливості та етикету, що робить шаріат базисом свідомості мусульманина, формуючи психологічне сприйняття його як чогось першопочаткового [12, с. 5].

Для характеристики системи мусульманського права важливе місце має аналіз його норм. Мусульманська юриспруденція визначає норму мусульманського права як правило поведінки, встановлене Аллахом-законодавцем з будь-якого питання для віруючих безпосередньо (шляхом одкровення) чи опосередковано – у формі висновку, якого дійшли найбільші знавці шаріату на основі тлумачення волі Аллаху [11, с. 81].

Х.М. Войтович зауважує, що фіхх допускає право людини творити правові норми, відповідно, і створювати своєрідну „модель” життя для інших. Шаріат же вказує людині на шлях, обраний для неї Богом. Отже, фіхх – це людське право, шаріат – право божественне. Шаріат лише зводить у єдине правові норми, записані у Корані, фіхх встановлює юридичні норми, зумовлені вимогами часу [13, с. 49].

Цікавим є те, що у мусульманському праві відсутній чіткий розподіл на приватне і публічне, як у правових системах романо-германського типу, або на загальне право і право справедливості, як у державах англо-американського типу. Однак тут наявні норми, що регулюють окремі публічно-правові (конституційний лад, деліктне право, міжнародні відносини, права

людини) та приватно-правові відносини, хоча межа між публічним і приватним правом, безумовно, не є абсолютною і зазначені сфери права перетинаються та взаємодіють [9, с. 364].

Серед сфер релігійно-правового регулювання можна виділити такі:

- 1) відносини правовірних з Аллахом;
- 2) взаємовідносини між людьми;
- 3) зв'язки між державами чи релігійними конфесіями.

Інкולי в самостійну групу виділяли норми, що визначають структуру мусульманської держави та її відносини з громадянами (підданими) [11, с. 83].

Значимо, що у статті 1 Закону Маджалі норми мусульманського права поділено на дві групи: правила здійснення релігійних обов'язків (ібадат) та норми, що стосуються взаємовідносин між людьми. Остання група норм включала ще три підгрупи, а саме: а) норми права особистого статусу; б) норми деліктного права (укубай); в) норми цивільного права (муамалат).

Поряд із переліченими сферами в системі мусульманського права наявні:

- 1) „владні норми” – система норм, що регулює сферу державно-правових та адміністративно-правових (включаючи фінансові) відносин;
- 2) судове право – система норм, що регламентує порядок створення, функціонування та компетенцію судових та правоохоронних органів;
- 3) міжнародне право (сіяр) – система норм, що регулює взаємовідносини мусульманської держави як на міжнародному рівні, так і між мусульманами або громадами іншого віросповідання в межах країни [11, с. 83-84].

Проведення загальної характеристики системи мусульманського права дозволило дійти таких висновків:

1. На відміну від публічного і приватного права у романо-германському типі або загального права та права справедливості в англо-американському, в системі мусульманського права відсутній чіткий внутрішній розподіл.
2. Для кожної із розглянутих складових системи мусульманського права характерним є органічне поєднання юридичних та релігійних норм.
3. Походження від Аллаха, беззаперечність та бездоганність головного джерела права – Корану.

Таким чином, головною особливістю мусульманського права, що дозволяє виокремити його серед інших правових систем, є тісне поєднання релігійних та юридичних основ, які знаходять прояв у особливостях його джерел, структури, механізмі дії та праворозумінні.

Список використаної літератури:

1. Кожний четвертий житель Землі – мусульманин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://islam.in.ua/2/ukr/full_news/2/2136/visibletype/1/index.html.
2. Зінько С.Ю. Проблеми інтеграції мусульманських спільнот у Європі: досвід для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/9/31.pdf>.
3. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підруч. / Пер. з рос. – Х., 2001.
4. Порівняльне правознавство: Курс лекцій / Л.В. Голяк, А.С. Мацько, О.В. Тюріна. – К., 2004.
5. Зайчук О.В., Оніщенко Н.М. Теорія держави і права. Академічний курс: Підруч. – К., 2006.
6. Лубська М.В. Мусульманське право як філософсько-релігійнознавчий феномен: Автореф. дис. ... д-ра філос. наук. – К., 2008.
7. Лубська М.В. Зародження мусульманського права: ранні релігійно-правові школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://papers.univ.kiev.ua/article/The_foundation_of_Muslim_Legislation_early_religio_17445.
8. Чепульченко Т.О. Права людини в ісламі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://visnyk-ppsp.kpi.ua/uk/2011-1/11%20-%201_9_%20-%2028.pdf.
9. Абдулаев М.И. Теория государства и права: Учеб. для высших учеб. заведений. – М., 2004.
10. Садовський М. Шаріат і фікх – головні терміни мусульманського права // Вісник Львів. ун-ту. Сер. юридична. – 2009. – № 49. – С. 20-25.
11. Сюкияйнен Л.Р. Мусульманское право. Вопросы теории и практики. – М., 1986.
12. Кушніренко В.О. Шаріат як релігійно-правовий феномен // Наукові записки. Політичні науки. – 2002. – Т. 20 – С. 4-9.
13. Войтович Х.М. Поняття „шаріат” та „фікх” та їх співвідношення у мусульманському праві // Науковий вісник Львів. держ. ун-ту внутр. справ. Сер. юридична. – 2010. – № 3. – С. 43-50.

Надійшла до редакції 09.02.2012

